

М. В. АНЧУКОВА

**ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ
(ст. 168 КК України)**

Анализируется состав преступления, предусмотренного ст. 168 КК Украины, раскрываются признаки состава данного преступления. Рассматривается зарубежное законодательство, регламентирующее данные правоотношения.

This article provides an analysis of a crime established in the article # 168 of Criminal Code, reveals features of the structure of crime. Besides this article contains an analysis of foreign legislation that regulates these relations.

У чинній Конституції України вперше встановлено право людини на приватність. У статті 32 йдеться про те, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається також збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Основний Закон встановлює право кожного громадянина знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Суттєве значення має те, що конституційно гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

© АНЧУКОВА Марина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Одним із видів таємниць приватного життя людини є таємниця усиновлення. За даними Центру з усиновлення дітей, станом на 2003 р. в Україні щороку без батьків залишається приблизно 7 тисяч дітей. А загалом у картотеці Центру з усиновлення при Міністерстві освіти і науки України їх майже 62 000. Це ті, котрі можуть бути під опікою¹.

Загальновідоме соціальне значення усиновлення. Завдяки усиновленню (удочерінню) діти знаходять сім'ю. Кожна сім'я є важливим осередком суспільства. Якщо у дитини немає сім'ї, вона не одержує батьківської любові, турботи, тепла, розуміння, почуття захищеності, стабільності й гармонійності, що може призвести до патології психіки особистості, здатної спричинити уживання алкоголю і наркотиків, паління, проявів агресії, вчинення аморальних проступків і злочинів. Усиновлення (удочеріння) – акт великого соціального значення, реалізація природної потреби материнства і батьківства та одночасно захист від самотності дозволяє людині зробити своє сімейне життя більше змістовним. Прийомні батьки роблять все можливе для нормального розвитку усиновлених дітей, сильно до них прив'язуються та часто не представляють свого подальшого життя без них².

Історія розвитку вітчизняного кримінального законодавства свідчить про те, що кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення не є новелою КК України. Вперше вона встановлена в КК УРСР 1960 р. Кодекс було доповнено статтею 115-1 «Розголошення таємниці усиновлення» згідно із Указом Президії Верховної Ради N 2984-07 від 25 серпня 1970 р. Диспозиція статті була лаконічною: «Розголошення таємниці усиновлення проти волі усиновителя».

Чинний КК України містить статтю 168, котра передбачає відповідальність за: розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ч.1) та за те саме діяння, вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки (ч. 2).

Законом України від 15 квітня 2008 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» були внесені зміни до ст. 168 КК, але вони торкнулися лише покарання за цей злочин. Виходячи із розміщення ст. 168 у Розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» цей склад злочину можна віднести до злочинів проти сім'ї (ст. 164,165, 166, 167, 168, 169). Таким чином, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 168 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування сім'ї. Відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 168 КК з об'єктивної сторони цей злочин проявляється в розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя).

Згідно із ст. 207 Сімейного Кодексу України усиновленням є прийняття усиновлювачем в свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення. За бажанням усиновлювача державний орган реєстрації актів цивільного стану видає на підставі рішення суду Свідоцтво про усиновлення.

Таємницю усиновлення встановлює стаття 228 Сімейного кодексу України. Йдеться про те, що особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити

дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), а також інші особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема і тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним.

Відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є у їх провадженні.

Таємниця усиновлення забезпечується також відповідно до статей 229 «Право усиновлювача бути записаним матір'ю, батьком дитини», 230 «Право усиновлювача на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини», 231 «Зміна прізвища, імені та по батькові особи, яка усиновлена» Сімейного кодексу України.

Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) припускає протиправне розкриття такої таємниці та поширення відомостей серед осіб, яким не було відомо про факт усиновлення (удочеріння). Таке поширення може полягати в повідомленні таємниці усиновлення (удочеріння) якійсь конкретній особі, наприклад, самому усиновленому, або невизначеному колу осіб. Її змістом, зокрема, може бути інформація про сам факт усиновлення (удочеріння), кровних батьків, дійсні місце, дата народження, прізвища, ім'я та по батькові (якщо вони змінені) усиновленого, часу прийняття рішення про усиновлення (удочеріння) і реєстрації цього юридичного факту. Розголошення таємниці може здійснюватись усно, письмово, за допомогою засобів зв'язку, іншими засобами.

Обов'язковою ознакою розголошення є відсутність волі усиновителя (удочерителя) на розкриття даної таємниці. Ця ознака буде мати місце як тоді, коли усиновитель (удочеритель) знав про намір винної особи розголосити таємницю усиновлення (удочеріння) і заперечував проти цього, так і тоді, коли йому не було відомо про намір винного, а винний, у свою чергу, не був інформований про позицію усиновителя (удочерителя). Воля хоча б одного з подружжя усиновителів не розголошувати таємницю усиновлення вже виключає можливість її розголошення.

За своєю конструкцією цей злочин формальний. Він вважається закінченим з моменту розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктивна сторона цього злочину передбачає прямиї умисел. Мотиви, якими керувався винний (наприклад, помста, корисливість, неприязні стосунки) для кваліфікації злочину значення не мають, але повинні враховуватись судом при призначенні покарання.

Суб'єкт злочину – загальний. Ним може бути особа, що досягла 16 років і в якій таємниця усиновлення стала відома з будь-яких джерел.

Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ст. 168 КК, є: 1) вчинення його службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі; 2) заподіяння тяжких наслідків.

Підвищена суспільна небезпека розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) службовою особою або працівником медичної установи, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, обумовлюється тим, що цей злочин вчиняється особами, зобов'язаними зберігати факт усинов-

лення (удочеріння) як службову або професійну таємницю. Йдеться про інформацію про перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиовлення, розгляд справи про усиовлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиовленої дитини тощо, стали відомі по службі або роботі. Такими особами можуть бути службові особи та працівники, зокрема: органів, що приймають рішення про усиовлення (удочерінні) (судді, секретарі суду); установ, де перебувають, утримуються або виховуються діти, які можуть бути усиовлені; органів опіки і піклування; органів реєстрації актів цивільного стану; місцевих державних адміністрацій; Центру з усиовлення дітей при Міністерстві освіти і науки України тощо.

Що стосується медичних працівників, то ними можуть бути лікарі та інший медичний персонал родильних будинків, спеціалізованих дитячих медичних установ, а також будь-які інші медичні працівники, яким відповідно до виконання професійних обов'язків стало відомо про факт усиовлення (удочеріння).

Тяжкі наслідки у складі цього злочину - оціночна категорія. Ними, зокрема, визнаються стійкий розлад психічної діяльності, самогубство дитини або його усиовителя, втеча та наступне зникнення дитини, котрі сталися внаслідок розголошення таємниці усиовлення (удочеріння), різні види моральної або фізичної шкоди, заподіяної як усиовленому (удочеріненій), так і усиовителю, розпад сім'ї.

Вказаний злочин із матеріальним складом вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків. При наявності підстав дії, що спричинили тяжкі наслідки, повинні одержувати самостійну правову оцінку та кваліфікуватися за сукупністю із ст. 168 КК України.

В цілому злочин, передбачений ст. 168 КК, є умисним, зокрема, психічне ставлення винного щодо діяння характеризується прямим умислом. Щодо наслідків суб'єктивна сторона може характеризуватися як умислом, так і необережністю³.

У науковій літературі висловлена точка зору про кваліфікацію фактичних обставин розголошення таємниці усиовлення за правилами сукупності злочинів із таким злочином, як порушення недоторканності приватного життя. У ст. 182 КК йдеться про незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди або поширення цієї інформації у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації. На думку С.Я. Лихової, кваліфікувати розголошення таємниці усвоєння лише за ст. 168 КК недостатньо тому, що вона служить для кримінально-правового захисту окремого виду сімейних правовідносин, а «вчинити цей злочин, не спричинивши шкоди недоторканності приватного життя в цілому, очевидно, неможливо»⁴. Автор звертає увагу, що ці діяння посягають на різні об'єкти.

Зауважимо, що викладена позиція викликала достатньо аргументовані заперечення з боку І.О. Зінченко, котра провела аналіз законодавства і судової практики з проблеми кримінально-правової охорони виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Автор піддала критиці аргументи С.Я. Лихової, вказавши на конкуренцію норм, передбачених ст. 162 та ст. 182 КК. І.О. Зінченко цілком слушно звертає увагу, що вказані статі співвідносяться між собою як спеціальна і загальна норми, тобто «таємниця усиовлення є однією із видів особистої (приватної) таємниці особи, і її розголошення повинна повністю охоплюватися складом ст. 168 КК (спеціальної норми) і кваліфікації за сукупністю із ст. 182 КК (загальною нормою) не потребує»⁵.

Для повноти дослідження слід зауважити, що кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн різних правових систем містить норми, котрі встановлюють відповідальність за розголошення таємниці усиновлення. Глава 2 «Злочини проти особистості» КК Болгарії містить Розділ VI «Розголошення чужої таємниці»⁶, у ч. 2 ст. 145 йдеться про відповідальність особи за розголошення таємниці усиновлення із наміром викликати шкідливі наслідки для усиновленого, усиновителя або їх родини. КК Іспанії містить розділ X «Злочини проти недоторканності приватного життя, права на власне зображення і недоторканності житла»⁷. У главі I цього розділу «Розкриття та поширення таємних відомостей», в статті 197, йдеться про відповідальність розкриття таємних відомостей або порушення недоторканності приватного життя іншої особи без її відома із порушенням таємниці листування або телефонних переговорів чи із використанням технічних засобів. Також карається той, хто, не маючи на те повноважень, заволодіває, використовує або перетворює на шкоду іншому таємні відомості особистого або сімейного характеру, які знаходились в інформаційних, електронних або телевізійних картотеках або в інших видах приватних і суспільних архівів реєстрів.

Цією ж статтею встановлено відповідальність за: поширення або видачу третій особі отриманих таємних відомостей або порушення недоторканності приватного життя іншої особи; вчинення цих дій при обізнаності незаконності одержання таємних відомостей; вчинення злочину спеціальними суб'єктами, тобто особами, котрі управляють або відповідають за інформаційні, електронні або телевізійні картотеки, архіви або реєстри.

Кваліфікованими видами злочину є також розкриття відомостей особистого характеру, що виявляють ідеологію, релігію, вірування, стан здоров'я, походження або сексуальне життя особи, внаслідок такого роду діянь, а також вчинення цих діянь з метою одержання вигоди. Статтею 198 КК Іспанії встановлена кримінальна відповідальність посадової особи, котра вийшла за дозволені межі та використала свої повноваження для вчинення будь-якого діяння, передбаченого ст. 197. Окремо КК Іспанії регламентує відповідальність особи, яка розкрила чужі таємні відомості, про які вона довідалася виходячи із свого посадового положення або трудових відносин (ст. 199). За таке діяння карається також особа, чий професійним обов'язком є охорона секретів інших осіб.

КК ФРН містить § 203 «Порушення таємниці чужого життя» розділу 15 «Порушення недоторканності і таємниці приватного життя», де встановлено відповідальність за розголошення чужої таємниці, котра стосується особистого життя, яка йому була довірена або стала відома в ході професійної діяльності (лікаря, медичного працівника, психолога, адвоката, захисника, радника у сімейних питаннях, з питань виховання та у справах молоді, соціального працівника тощо, а також при виконанні діяльності службової особи, особи, уповноваженої на виконання публічних обов'язків і т.д.)⁸.

КК Швейцарії містить статтю 321 «Порушення службової таємниці» у розділі 18 «Злочинні дії проти службових та професійних обов'язків»⁹. Йдеться про відповідальність духовника, адвоката, захисника, нотаріуса, ревізора, зобов'язаних зберігати таємницю на підставі зобов'язального права, лікарів, стоматологів, аптекарів, акушерів, а також їх медсестер, які розголошують таємницю, довірену їм внаслідок їх професійної діяльності, якщо вони повинні зберігати таку таємницю.

Модельний кодекс для країн-учасниць Співдружності незалежних держав від 17 лютого 1996р., як рекомендаційний акт, також передбачив у Главі 22 «Злочини проти сім'ї та інтересів неповнолітніх» статтю 171 «Розголошення таємниці усиновлення». Йдеться про розголошення таємниці усиновлення всупереч волі усиновителя особою, зобов'язаною зберігати факт усиновлення як службу або професійну таємницю, або іншою особою з корисливих або інших низинних спонукань¹⁰. Опис ознак суб'єкта у цій статті видається невдалим через те, що в ній поряд із виділенням спеціального суб'єкта вказується також на особу, котра вчинила цей злочин з корисливих або інших низинних спонукань. Якщо користь як мотив злочину зрозумілим, то поняття «низинні спонукання» потребують окремого тлумачення.

КК Російської Федерації містить положення, подібні до тих, котрі викладені у Модельному кодексі для країн-учасниць СНД. Глава 20 КК «Злочини проти сім'ї та інтересів неповнолітніх» містить статтю 155 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)», яка передбачає відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя, вчинене особою, зобов'язаною зберігати факт усиновлення (удочеріння) як службу або професійну таємницю, або іншою особою з корисливих або інших низинних спонукань¹¹.

Законодавець Республіки Беларусь значно лаконічніше виклав диспозицію статті, котра регламентує розголошення таємниці усиновлення¹². У ст. 177 КК йдеться про умисне розголошення таємниці усиновлення проти волі усиновителя або усиновленого. Найменшою деталізацією опису ознак розголошення таємниці усиновлення вирізняється КК Латвії. В статті 169 йдеться про порушення таємниці усиновлення всупереч волі усиновителя¹³.

Таким чином, кодекси зарубіжних країн у частині регламентації кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення багато у чому збігаються, зокрема в описі ознак об'єктивної сторони, різниця ж полягає в ознаках суб'єкта та форми вини злочинця. У зарубіжному та українському законодавстві особлива увага приділяється вчиненню цього злочину спеціальним суб'єктом, а саме – службовою особою або особою, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі. Вітчизняний закон вирізняється таким кваліфікованим видом цього злочину, як заподіяння внаслідок його вчинення тяжких наслідків.

Отже, склад злочину, передбачений статтею 168 КК України, за своєю конструкцією в цілому відповідає сучасному стану науки та потребам практики.

1. *Таємниця усиновлення* [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.podrobnosti.ua/projects/arch/kilometr/2003/09/12/77463.html> 2. *Гальцова В.В.* О социальной обусловленности уголовно-правовой охраны усыновления (удочерения) // Сучасні проблеми юридичної науки: Тези всеукраїнської наук.-практ. конф. – Х., 2008. – С. 375–376. 3. *Зінченко І.О.* Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики: Монографія. – Х., 2007. – С. 61. 4. *Лихова С.Я.* Конфіденційна інформація як об'єкт кримінально-правової охорони // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 4(46). – С. 50–51. 5. *Зінченко І.О.* Цит. праця. – С. 62. 6. *Уголовный кодекс Республики Болгария* / Ред. кол.: А.И. Лукашов (науч. ред.) и др. – Мн., 2000. – С. 72–73. 7. *Уголовный кодекс Испании* / Под ред. и с предисл. Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова. – М., 1998. – С. 66–67. 8. *Уго-*

ловный кодекс ФРГ. – С. 124–125. **9.** Уголовный кодекс Швейцарии. – М., 2000. – С. 104. **10.** [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.mpa.ru:8080/info/docs.php> **11.** [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://lepekhin.newmail.ru/low2.htm> **12.** Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Мн., 2001. – С. 95. **13.** Уголовный закон Латвийской Республики. – Мн., 1999. – С. 99.